

Verloren en gevonden in kwantificatie: het dubbellevens van een index in de Amsterdamse Wijkaanpak*

Mandy de Wilde & Thomas Franssen

In dit artikel beschrijven we hoe het 'Normaal Amsterdams Peil' (NAP), dat ontwikkeld is als een evaluatie-instrument in de Amsterdamse Wijkaanpak, in de praktijk fungeert als een device waarmee buurten op een specifieke manier worden geordend. Daarnaast genereert het NAP 'feiten' over deze buurten en stelt ze daarmee beleidsmakers in staat de beleidsinterventie te legitimeren. Het is in en door het NAP dat buurten op een legitieme manier als 'achterstandswijk' of 'probleemwijk' kunnen worden gedefinieerd. We onderscheiden discursieve, statistische en visuele technieken die het NAP tot stand brengen in beleidsdocumenten en daarmee Amsterdamse buurten op een specifieke manier ordenen. Hiermee biedt de analyse ook een complexer begrip van beleidsdocumenten, die niet gezien moeten worden als representaties van beslissingen of beleidsplannen. Beleidsdocumenten zijn 'levende documenten' waarin bepaalde ordeningen tot stand worden gebracht. Toekomstig onderzoek in de beleidssociologie kan van deze materieel-semiotische benadering profiteren. Het helpt beleidssociologen om specifiekere technieken te analyseren die in beleidsdocumenten worden gebruikt om entiteiten met elkaar in relatie te brengen. Dit is nodig omdat een groot deel van de door sociologen bestudeerde beleidsinterventies juist in en door beleidsdocumenten en devices zoals het NAP ontstaan.

Trefwoorden: Sociaal beleid, evaluatie, indicatoren, devices, actor-netwerk theorie

Introductie

Beleid is de afgelopen decennia in toenemende mate opgebouwd rondom en geperverteerd door indicatoren, indices en andersoortige numerieke informatie. Op terreinen als het hoger onderwijs (Deem 1998; Burrows 2012), de gezondheidszorg (Bevan en Hood 2006; De Rijcke et al. 2015), sociaal beleid (Neylan 2008; Noordegraaf en Abma 2003; Noordegraaf 2008) en transnationaal bestuur (Hansen en Porter 2012) spelen prestatie-indicatoren en indices een steeds belangrijker rol in het leveren van bewijs dat vervolgens als basis en legitimatie dient voor de ontwikkeling van beleid. Deze hedendaagse *audit culture* (Power

* Geen enkel artikel komt tot stand zonder hulpverleners. De auteurs willen dan ook Francisca Grommé, Tahani Nadim, Jörg Niewöhner, Sarah de Rijcke en Imrat Verhoeven bedanken voor hun feedback op eerdere versies van dit artikel. Ook veel dank aan de reviewers voor hun constructieve commentaar. Bijzondere dank gaat ten slotte uit naar de respondenten werkzaam bij O+S en het PMB voor het bieden van een inkijk in het dubbellevens van het NAP.

1999; Strathern 2000) steunt op een groot vertrouwen in kwantificatie (Porter 1996). Als zodanig zal binnen sociaal beleid de rol en waarde van indicatoren, en numerieke informatie in het algemeen, alleen maar toenemen.

In dit artikel volgen we een specifieke set indicatoren die samen het 'Normaal Amsterdams Peil' (NAP) vormen: een index ontwikkeld als evaluatie-instrument in de Amsterdamse Wijkaanpak. Eerder onderzoek naar indicatoren heeft aangetoond dat hun gebruik gezien kan worden als een 'bestuurstechniek' (Rose 1999; Burrows 2012; Van Houdt en Schinkel 2013): ze maken het mogelijk voor overheden om op afstand te besturen. Meer specifiek, in relatie tot Nederlands territoriaal bestuur, heeft Uitermark (2005; 2014) laten zien hoe overheden het plegen van interventies in achterstandswijken als doel hebben en hoe indices worden ontwikkeld als hulp bij het standaardiseren en monitoren van de complexe variëteit aan lokale problemen aldaar. Ze helpen dus om deze achterstandswijken leesbaar te maken en klaar voor beleidsinterventies. Deze door *governmentality*-studies (Foucault 1991) geïnspireerde literatuur is voornamelijk gericht op wat er gemeten wordt en wat de onbedoelde of 'constitutieve', dat wil zeggen vormende en generatieve, effecten van dit meten zijn (Dahler-Larssen 2014), maar niet zozeer op het proces van kwantificatie zelf (Espeland en Stevens 2008). *Governmentality*-studies leren ons dat twee essentiële praktijken vereist zijn om een bestuurswens te vertalen naar expliciete beleidsprogramma's. Ten eerste 'problemativering': het identificeren van een verschijnsel als een probleem dat aangepakt moet worden. Ten tweede moet iets 'bestuurbaar worden': dit impliceert een reeks praktijken die zich bezighouden met het vertalen van het probleem in een leesbaar bestuursveld, onder meer door het verzamelen van informatie en lokale kennis. Anders gezegd, problemen en hun oplossingen reizen altijd samen, als een pakket. Daarom is het interessant om een index zoals het NAP te analyseren en te zien hoe deze index helpt om grenzen aan te brengen rondom een variëteit aan (dynamische) problemen, waardoor wijken ontvankelijk worden voor bestuur en management (bijv. Noordegraaf 2008).

Het veld van de materiële semiotiek voorziet in manieren om de totstandkoming en de werking van het NAP inzichtelijk te maken. In dit veld wordt het gebruik van indicatoren, of meer algemeen dat van nummers, in beleidspraktijken of wetenschappelijke publicaties begrepen als onderdeel van een proces van 'feiten' maken (bijv. Latour 1986; M'charek 2000; Porter 1992; Star 1983). Ook wordt in detail het proces van kwantificatie bestudeerd om te begrijpen hoe kwantificatie plaatsvindt en hoe bepaalde nummers ontstaan (bijv. M'charek 2000; Verran 2012).

Recentelijk zijn indicatoren en indices geconceptualiseerd als devices met generatieve krachten. Zo stellen Law en Ruppert: 'devices assemble and arrange the world in specific social and material patterns' (Law en Ruppert 2013: 230; zie ook Mol 2000).

In dit artikel situeren we onszelf binnen dit materieel-semiotisch perspectief. We hebben als doel het NAP te bestuderen als een device door middel waarvan een specifieke ordening gecreëerd wordt. Een ordening waarin wijken met elkaar in relatie worden gebracht en er 'feiten' over de staat van die wijken gegenereerd worden. Anders gezegd, we zien het NAP als een generatief device dat actief de

wereld ordent op een specifieke manier. Deze ordening wordt 'hard' gemaakt; ze wordt feitelijk door discursieve, statistische en visuele technieken die we lokaliseren in beleidsdocumenten. We laten zien dat het NAP feiten produceert over de geselecteerde wijken, in relatie tot een stedelijk gemiddelde, en op deze manier als bewijs en legitimering functioneert voor de beleidsinterventies. Om met Latour te spreken: het NAP wordt een *immutable mobile*, een object – denk aan een kaart of een nummer – dat kan reizen van een specifiek terrein naar een ander terrein terwijl het zijn vorm behoudt (Latour 1986). Het blijft dus stabiel maar is ook mobiel tegelijkertijd. Volgens Latour (1986) worden *immutable mobiles* geproduceerd door een proces van *black boxing*. Latour beschrijft dit proces als volgt:

'The way scientific and technical work is made invisible by its own success. When a machine runs efficiently, when a matter of fact is settled, one need focus only on its inputs and outputs and not on its internal complexity. Thus, paradoxically, the more science and technology succeed the more opaque and obscure they become.' (Latour 1999: 304)

We laten zien dat door deze onveranderlijkheid het mogelijk is om via het NAP feiten te blijven genereren ook als de Amsterdamse Wijkaanpak beëindigd is.¹ Eenmaal geconstrueerd kan het NAP als device in de wereld worden gebracht: naar boven (richting politici en beleidsplanners) maar ook naar beneden (richting burgers en professionals in het veld). Derhalve wordt het NAP gebruikt en overgenomen door deze verschillende actoren – in ons voorbeeld lokale beleidsmakers in een wijk – als een device om de wijk leesbaar te maken en het beleid te evalueren. Deze actoren blijven het NAP gebruiken, zelfs als op een centraler niveau is besloten om het NAP niet meer te gebruiken en het daarom niet meer berekend wordt. Dit artikel draagt bij aan de bestaande literatuur door te laten zien hoe een index, gepresenteerd in het sociaal beleid als een evaluatie-instrument, in de praktijk als device functioneert; het intervenueert en brengt een werkelijkheid, in dit geval een ordening van wijken, tot stand. We laten zien hoe het NAP een heterogene groep wijken in relatie met elkaar brengt, en hoe het feiten produceert over die wijken die vervolgens als legitimatie voor beleidsinterventies dienen. Ten slotte laten we zien hoe het NAP door beleidsmakers in een wijk wordt opgepakt en vervolgens geïntegreerd wordt in 'bottom-up' beleidsontwikkeling.

Data en methode

Dit artikel komt voort uit de ervaringen van een van de auteurs die etnografisch onderzoek heeft gedaan naar de implementatie van de 40-wijkeraanpak in de

1 In tegenstelling tot Latour hebben materieel semiotici (Mol 2002; Law en Singleton 2005; M'charek 2014) laten zien dat objecten zoals het NAP minder stabiel zijn dan ze lijken en op subtiele manieren andere realiteiten tot stand brengen als ze van de ene naar de andere plek reizen. In het geval van het NAP is dit ook het geval op het moment dat het door het stadsdeel wordt gebruikt. Echter in dit artikel willen we de laten zien wat de generatieve, stabiele en mobiele aspecten zijn van dit soort devices en laten we multipliciteit onbesproken.

Amsterdamse wijk Slotermeer. In dit project stuitte zij op een immense stroom aan nationale, lokale en sublokale beleidsdocumenten, *outcome monitors* en evaluatierapporten waarin gebruik werd gemaakt van allerlei soorten numerieke informatie ten dienste van het visualiseren en monitoren van de 'staat' van de wijk en het evalueren van het succes van specifieke beleidsprogramma's. Om inzicht te krijgen in het gebruik van numerieke informatie in beleidspraktijken hebben we voor dit paper alle beschikbare beleidsdocumenten met betrekking tot de implementatie en evaluatie van de Wijkaanpak Amsterdam over de periode 2007-2012 verzameld.

Daarnaast hebben we voor het district Geuzenveld-Slotermeer – later Nieuw-West – alle beschikbare beleidsdocumenten verzameld met betrekking tot de Amsterdamse Wijkaanpak en andere stedelijke vernieuwingsprogramma's over de periode 2007-2014. In deze documenten zijn we op zoek gegaan naar het gebruik van het NAP (zie de appendix voor de lijst met beleidsdocumenten). Bovendien hebben we interviews afgenomen met twee respondenten: een onderzoeker werkzaam bij de Dienst Onderzoek + Statistiek (O+S) van de gemeente Amsterdam die betrokken is geweest bij het evaluatieproces van de Amsterdamse Wijkaanpak en een projectmanager werkzaam bij het Project Management Bureau (PMB) van de gemeente Amsterdam die betrokken is geweest als strategisch adviseur bij de opzet van de Amsterdamse Wijkaanpak.

Een device maken

Het belang van indicatoren voor het selecteren van wijken

De 40-wijkenaanpak is een beleidsprogramma dat geïnitieerd en gecoördineerd is door de nationale overheid en is ontwikkeld boven op bestaand lokaal sociaal beleid. Het was bedoeld als een extra impuls en diende ter intensivering van het bestaande beleid in wijken waar regulier achterstandsbeleid tot dan toe tot (te) weinig effecten had geleid. Het doel was om wijken zoals Slotermeer te transformeren van 'probleemwijk' naar 'krachtwijk' (Ministerie VROM 2007). De 40-wijkenaanpak ging hand in hand met een herschaling van verantwoordelijkheden en meer samenwerking tussen de nationale en lokale overheid, en verschillende overheids- en semi-overheidsactoren (bijvoorbeeld woningcorporaties en welzijnsorganisaties). In Amsterdam resulteerde dit nationale beleidsprogramma in de ontwikkeling van de Amsterdamse Wijkaanpak waarin de lokale en nationale overheden afspraken hebben gemaakt over de vorm en doelstellingen van de beleidsinterventie.

De wijken die onderdeel zouden worden van de Amsterdamse wijkaanpak waren in eerste instantie onderdeel van de selectie die gemaakt was voor de 40-wijkenaanpak. Die selectie was gedaan door het Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu (VROM). De selectie van de wijken voor de 40-wijkenaanpak is een goed voorbeeld van de performatieve effecten die indicatoren hebben. Vanuit het ministerie werd een lijst gemaakt van de veertig meest achtergestelde wijken in Nederland. Het gebruikte hierbij indicatoren die gerelateerd waren aan de sociaaleconomische positie van bewoners, de kwaliteit van de behui-

Indicator VROM	Indicatoren VROM voor selectie van de wijken				
	bron	peil jaar	benadering door O+S	bron	peil jaar
 sociaal-economische achterstanden					
1. gemiddeld besteedbaar particulier huishoudinkomen	RIO, CBS	2002	gemiddeld netto huishoudinkomen per maand	WIA	2005
2. aandeel werkenden	RIO, CBS	2002	aandeel werkenden	REB	2005
3. aandeel mensen met lage opleiding volgens straatbewoners	Wegener/ Geomarktprofiel	2002	aandeel laagopgeleiden	REB	2005
 fysieke achterstanden					
4. kleine woningen: eengezinswoningen <5 kamers en meergezinsw. <4 kamers	CBS/Syswov/CFV	2002, 2006	aantal woningen < 4 kamers	O+S	2007
5. oude woningen: <1970	CBS/Syswov/CFV		aantal woningen < 1970	O+S	2007
6. goedkope woningen: sociale huur	CBS/Syswov/CFV		aandeel sociale huur	O+S	2007
 sociale / leefbaarheidsproblemen					
7. vandalisme 1: voorkomen van bekladding van muren en gebouwen	WBO/WoOn	2002, 2006	voorkomen van bekladding van muren en gebouwen	MLV	2006
8. vandalisme 2: vernieling van telefooncellen, bus- of trambokjes	WBO/WoOn		vernieling van telefooncellen, bus- of trambokjes	MLV	2006
9. sociale overlast 1: overlast van directe burens	WBO/WoOn		rapportcijfer overlast burens	WIA	2005
10. sociale overlast 2: overlast door omwonenden	WBO/WoOn		rapportcijfer overlast andere groepen mensen	WIA	2005
11. onveiligheid: bent u bang om in de woonbuurt lastig gevallen of beroofd te worden	WBO/WoOn		Voelt u zich wel eens onveilig in uw eigen buurt?	MLV	2006
 fysieke problemen					
12. tevredenheid met huidige woning	WBO/WoOn	2002, 2006	rapportcijfer voor woning	WIA	2005
13. tevredenheid met huidige woonomgeving	WBO/WoOn		rapportcijfer buurt	WIA	2005
14. aandeel verhuiscapaciteit huishoudens	WBO/WoOn		aandeel verhuiscapaciteit huishoudens	WIA	2005
15. mate van geluidsoverlast	WBO/WoOn		voorkomen van geluidsoverlast	MLV	2006
16. mate van overlast door stank, stof, vuil	WBO/WoOn		rapportcijfer overlast vervuiling	WIA	2005
17. mate van overlast door het verkeer	WBO/WoOn		rapportcijfer overlast verkeer	WIA	2005
18. oordeel bewoner over verkeersveiligheid	WBO/WoOn		objectieve index verkeer	Veiligheidsindex	2006

Figuur 1 VROM en O+S indicatoren (Bicknese et al. 2007)

zing en de veiligheid van de wijk. Omdat achttien postcodegebieden in vijf Amsterdamse wijken bleken te liggen, wilde de gemeenteraad dat het Bureau Onderzoek en Statistiek (O+S) met een Amsterdamse vertaling van deze meting zou komen. Daarop herhaalde O+S de VROM-analyse gebruikmakend van lokale data. De ranglijst die hieruit kwam leek op de VROM-ranglijst maar liet ook verschillen zien (beide lijsten met indicatoren staan in figuur 1). Daarnaast werd O+S gevraagd een andere ranglijst te maken op basis van indicatoren gerelateerd aan 'de sociale component', oftewel de sociale problematiek. Figuur 2 geeft deze nieuwe indicatoren weer.

Indicatoren op basis van sociale problematiek

Voor het vaststellen van probleemwijken in Amsterdam op grond van het voorkomen sociale problematiek heeft O+S de volgende indicatoren geselecteerd:

- Het aandeel 0 t/m 23 jarigen per buurtcombinatie, 1 januari 2006.
- De groei van de bevolking van 12-18 jaar tussen 2001 en 2006.
- Het opkomstpercentage bij de verkiezingen voor de Tweede kamer (2006).
- Het aandeel huishoudens met een minimuminkomen, waarvan het hoofd jonger is dan 65 jaar. Het gaat dan om een inkomen tot 105% van het Wettelijk Sociaal Minimum. Het betreft gegevens over het jaar 2005.
- Het aandeel huishoudens, waarvan het hoofd jonger is dan 65 jaar, dat meer dan 3 jaar een minimuminkomen heeft.
- Aandeel eenoudergezinnen per buurtcombinatie, 1 januari 2006.
- Aandeel niet-westerse allochtonen per buurtcombinatie, 1 januari 2006.
- Het aandeel niet-werkende werkzoekenden van 15-24 jaar als percentage van de bevolking van 15-24 jaar naar buurtcombinatie, 1 januari 2007.
- De gemiddelde CITO-score per buurtcombinatie, 2006.
- Het kengetal sociale cohesie. Dit kengetal wordt vastgesteld aan de hand van de reactie van bewoners op de volgende stellingen uit de Monitor Leefbaarheid en Veiligheid:
 - De mensen kennen elkaar in deze buurt nauwelijks
 - In deze buurt gaat men op prettige manier met elkaar om
 - Ik woon in een gezellige buurt met veel saamhorigheid
 - Ik voel mij thuis bij de mensen in deze buurt

Figuur 2 *De indicatoren voor de sociale component (Bicknese et al. 2007) (omlijning toegevoegd)*

Gebruikmakend van deze drie sets aan indicatoren wordt ‘achterstand’, als een staat waarin een wijk kan verkeren, steeds op een verschillende manier gemeten. Dit leidt vanzelfsprekend ook tot drie verschillende ranglijsten van Amsterdamse wijken. Dit verschil werd ook door O+S waargenomen en het presenteerde de drie ranglijsten dan ook naast elkaar, zoals te zien in figuur 3.

Terwijl Nieuwendam-Noord nummer 1 is op de nieuwe sociale-problematiekranglijst van O+S staat het pas op plaats 11 in de VROM-ranglijst. De tweede wijk in de sociale-problematiekranglijst, Bijlmer Centrum, staat niet eens op de VROM-ranglijst. Andersom is dat ook het geval, Westlandgracht staat niet op de sociale-problematiekranglijst. Uiteindelijk leidden deze verschillen niet tot grote veranderingen in de selectie van wijken behalve voor Banne Buiksloot, dat werd toegevoegd aan de Amsterdamse Wijkaanpak. Voor Bijlmer Centrum gold dit niet. Dit kwam hoogstwaarschijnlijk door het nationale karakter van de 40-wijkenaanpak, waarin er alleen geld beschikbaar was voor wijken die op nationaal niveau als ‘probleemwijk’ werden geclassificeerd door VROM (en dus door de VROM-indicatoren). Dit werd expliciet gemaakt in het Charter van de Amsterdamse Wijkaanpak waarin de geselecteerde wijken werden gepresenteerd:

‘Deze buurt [De Banne] wordt wel meegenomen in de wijkaanpak, onafhankelijk of het Rijk ze binnen of buiten de wijkaanpak definieert en of het Rijk wel of niet extra middelen voor deze buurten ter beschikking stelt.’ (Gemeente Amsterdam 2007: 7)

Top 15 probleebuurt op basis van Amsterdamse bronnen	Positie door VROM geselecteerde buurten op lijst probleebuurt op basis van Amsterdamse bronnen	Top 15 probleebuurt op basis van indicatoren sociale component
1. 1061: Kolenkitbuurt	1061: Kolenkitbuurt: 1	1. Nieuwendam-Noord
2. 1021: IJplein/Vogelbuurt	1031: Volewijck: 3	2. Bijlmer Centrum
3. 1031: Volewijck	1094: Indische Buurt West: 4	3. Kolenkitbuurt
4. 1094: Indische Buurt West	1062: Westlandgracht: 5	4. Geuzenveld
5. 1062: Westlandgracht	1104: Bijlmer Oost (zuiden): 7	5. IJplein / Vogelbuurt
6. 1095: Indische Buurt Oost	1063: Slotermeer-Noordoost: 8	6. Bijlmer Oost
7. 1104: Bijlmer Oost (zuiden)	1024: Nieuwendam-Noord: 11	7. Indische Buurt Oost
8. 1063: Slotermeer-NO	1055: Landlust: 13	8. Slotermeer Zuidwest
9. 1102: Bijlmer Centrum	1092: Transvaalbuurt: 14	9. Osdorp Midden
10. 1012: Burgwallen	1032: Volewijck: 15	10. Overtoomse Veld
11. 1024: Nieuwendam-Noord	1067: Geuzenveld: 16	11. Volewijck
12. 1093: Dapperbuurt	1056: Van Galenbuurt: 20	12. Banne Buiksloot
13. 1055: Landlust	1064: Slotermeer-Zuidwest: 21	13. Slotermeer-NO
14. 1092: Transvaalbuurt	1069: Osdorp-Midden: 22	14. Indische Buurt West
15. 1032: Volewijck	1057: De Krommert: 24	15. Holendrecht Reigersbos
	1065: Slotervaart: 26	
	1068: Osdorp-Oost: 28	
	1103: Bijlmer Oost (Noord): 45	

Figuur 3 De drie ranglijsten (Bicknese et al. 2007)

In het geval van Banne Buiksloot werd de VROM-ranglijst gepasseerd door de lokale overheid. Het citaat laat zien dat dit een uitzondering is; de VROM-indicatoren bepaalden welke wijken in de hoogste nood verkeerden op het nationale niveau en stuurden van daaruit het budget voor beleidsinterventies aan.

Nadat de Amsterdamse Wijkaanpak beëindigd was, werd een nieuw Amsterdams beleidsprogramma geïnitieerd. Hierin werden wijken opgenomen die of niet in de Amsterdamse Wijkaanpak zaten of daar wel in zaten maar nog steeds hulp nodig hadden. In de nieuwe selectie, met andere indicatoren, bleek Bijlmer Centrum de meeste achterstand te hebben van alle wijken in Amsterdam-Zuidoost (Gemeente Amsterdam, Dienst Wonen, Zorg en Samenleven 2012).

Het NAP als device

Nadat VROM de wijken had geselecteerd voor de 40-wijkanaanpak, werd de Amsterdamse Wijkaanpak opgetuigd. Een lokaal device werd ontwikkeld vanuit de gemeente Amsterdam om de effecten van de beleidsinterventies in de Amsterdamse wijkaanpak te evalueren; in beleidstermen aangeduid als evaluatie-instrument. Dit device was het NAP en het werd ontwikkeld door het gemeente-

lijk bureau voor Onderzoek en Statistiek (O+S) in samenwerking met het Project Management Bureau (PMB).

De Amsterdamse Wijkaanpak bestond uit vijf domeinen waarin beleidsinterventies plaats zouden vinden met als doel wijken terug te brengen naar het stedelijk gemiddelde van alle Amsterdamse wijken: 'leren en opgroeien', 'integratie en participatie', 'werken en economie', 'wonen en leven', en 'veiligheid'. De vijf domeinen waarin beleidsinterventies plaatsvinden, worden alle gemeten aan de hand van steeds twee indicatoren. 'Integratie en participatie' wordt bijvoorbeeld gemeten aan de hand van het percentage jongeren dat opgroeit in een 'minimahuishouden' en het kengetal 'sociale cohesie'. Dit kengetal is een hercodering van de antwoorden op vier vragen over sociale cohesie die bewoners jaarlijks worden gesteld (deze worden ook gebruikt in de sociale-componentranglijst gepresenteerd in figuur 2). Op eenzelfde manier wordt 'wonen en leven' gemeten aan de hand van het percentage sociale huurwoningen en het rapportcijfer eigen buurt dat wordt berekend door bewoners letterlijk te vragen welke cijfers ze hun buurt zouden geven. Wijken die werden gekwalificeerd als probleemwijken presteerden 'structureel' ondergemiddeld op de indicatoren van het NAP. In figuur 4 geven we de tien indicatoren voor de vijf beleidsdomeinen weer.

De tien indicatoren zijn door beleidsmakers in samenspraak met O+S uitgekozen, en werden steeds losjes gerelateerd aan de beleidsinterventies. Onze respondent van O+S legt uit:

'Ze hebben heel bewust gekozen om die niet heel strak te formuleren, van 'we willen dat het twee tiende omhooggaat' of zo, maar alles te formuleren van 'we willen het beter en meer' en gewoon, alleen maar de richting aan te geven waar het dan heen moet. En dan hangen er in eerste instantie vijfhonderd projecten onder die dan tot al die einddoelen moeten leiden, en die einddoelen, die overkoepelende doelen die komen dan weer terug in het NAP [...] Er is voor gekozen om per doel twee indicatoren te kiezen en die dan bij te houden. Het NAP is dus een kernindicator voor wat die 500 projecten bij elkaar doen.'

Er is geen onmiddellijke of noodzakelijke relatie tussen de NAP-indicatoren en de wijken, laat staan dat ze noodzakelijkerwijs 'achterstand' meten. De relaties, of dit netwerk van relaties tussen wijken, moeten actief geassembleerd worden door het NAP. In de beleidsdocumenten wordt dit gedaan via verschillende technieken: discursief, statistisch en visueel.

Beleidsdocumenten bestaan veelal uit tekst: discursieve structuren waarin een bepaalde werkelijkheid wordt geconstrueerd (bijv. Fischer en Forrester 1993; Hastings 1998; zie Mol en Mesman 1996 voor een vergelijking tussen symbolisch interactionisme en materiele semiotiek). In de eerste beleidsdocumenten wordt uitgelegd dat het NAP een 'basisniveau' is dat alle wijken moeten halen. Hiermee ontstaat het beeld van het NAP als het laagst acceptabele niveau (in plaats van het

<p>Het NAP is gebaseerd op de volgende indicatoren:</p> <p>Leren en opgroeien:</p> <ul style="list-style-type: none">■ De gemiddelde citoscroe■ Het aandeel jongeren dat een startkwalificatie heeft gehaald <p>Integratie en participatie:</p> <ul style="list-style-type: none">■ De sociale cohesie in de buurt■ Het aandeel jongeren dat opgroeit in een minimahuishouden <p>Werken en economie:</p> <ul style="list-style-type: none">■ Het aandeel niet werkende werkzoekenden■ Het aantal banen in de buurt per 1.000 inwoners <p>Wonen en leven:</p> <ul style="list-style-type: none">■ Het aandeel sociale huurwoningen in de buurt■ Het rapportcijfers dat bewoners aan hun eigen buurt geven <p>Veiligheid:</p> <ul style="list-style-type: none">■ De objectieve veiligheid■ De subjectieve veiligheid

Figuur 4 *NAP-indicatoren (Bicknese en Slot 2010) (omlijning toegevoegd)*

Amsterdams gemiddelde wat het statistisch gezien is). In het beleidsdocument dat het begin van de Amsterdamse Wijkaanpak markeert lezen we:

‘Uitgangspunt voor de wijkaanpak is dat alle buurten in Amsterdam op de gebieden leefbaarheid, veiligheid, wonen, voorzieningen en woonomgeving een bepaald basisniveau van kwaliteit moeten hebben. Deze basiskwaliteit is nodig om een wijk erbovenop te helpen. O+S meet de niveaus van deze velden aan de hand van een set indicatoren. Die bepalen gezamenlijk het “Amsterdams Peil”, een gemiddelde dat laat zien waaraan alle buurten idealiter voldoen. De buurten van de wijkaanpak zitten structureel en op meerdere van deze velden onder Amsterdams Peil.’ (Gemeente Amsterdam 2007: 7)

Zoals het hier wordt voorgesteld, is het NAP een indicatie van het basisniveau dat een wijk moet hebben om ‘erbovenop’ te komen. De Amsterdamse Wijkaanpak is gericht op wijken die structureel onder dat niveau scoren. Het NAP wordt op eenzelfde manier gepresenteerd in het charter, een contract waarin alle partners

– zoals stadsdelen, woningcorporaties en welzijnsinstellingen – zich committeren aan de Amsterdamse Wijkaanpak. Het volgende staat in de preambule:

Met de ondertekening van dit charter leggen wij, ondertekenaars namens rijk en gemeente, de volgende gezamenlijke missie vast voor de Amsterdamse Wijkaanpak:

Alle buurten halen straks het 'Normaal Amsterdams Peil' (NAP), de gemiddelde waarden in de stad op de thema's van de wijkaanpak.

Figuur 5 *Preambule Charter Amsterdamse Wijkaanpak (Gemeente Amsterdam 2008) (omlijning toegevoegd)*

Deze twee voorbeelden laten zien dat het NAP een centrale plek is toebedeeld in de opzet van de Amsterdamse Wijkaanpak. Het NAP blijkt een aantal rollen te spelen in de wijkaanpak. In het eerste voorbeeld wordt het NAP gepresenteerd als een evaluatie-instrument dat als monitor fungeert en weet of een wijk het goed doet. Tegelijkertijd wordt het NAP ook gepresenteerd als een doel. Dit gebeurt het meest expliciet in het tweede voorbeeld. Daar is het een niveau dat een wijk moet gaan halen. Daarnaast is het NAP een legitimatie voor de beleidsinterventie omdat het argument wordt aangevoerd dat als een wijk onder het gemiddelde scoort, de wijk hulp nodig heeft om 'erbovenop te komen'. Het NAP fungeert dus als doel van de wijkaanpak, als reden voor de wijkaanpak én als evaluatie-instrument van de wijkaanpak.

Om terug te komen op het citaat uit het werk van Law en Ruppert (2013) uit de introductie: het NAP organiseert, als een device, de verschillende entiteiten (wijken) en brengt ze in een gekwantificeerd domein waar de relaties tussen de wijken gestabiliseerd worden. Binnen het NAP is er een ranglijst, zijn er specifieke indicatoren voor sociale problemen en is er een beleidsinterventie die dit oplost. Deze assemblage wordt niet alleen discursief tot stand gebracht maar ook statistisch.

Het statistische gedeelte van het NAP is gebaseerd op data die voor alle wijken in Amsterdam verzameld worden voor de tien indicatoren. Er wordt van uitgegaan dat de scores normaal verdeeld zijn. O+S haalt 'outliers' uit de data – dit zijn vaak de wijken waarin de populatie van wat gemeten wordt te klein is. Daarnaast berekent O+S het gemiddelde en de standaarddeviatie (SD). Er worden geen significantietoetsen gebruikt om verschuivingen in het NAP statistisch te toetsen. Onze respondent van O+S legt uit hoe het NAP statistisch gezien werkt:

'We hebben gezegd: "als je niet meer dan een standaarddeviatie afwijkt van het gemiddelde dan zit je op het NAP". Dat hebben we gedaan door alle buurten van Amsterdam te pakken, alle buurtcombinaties. De standaardindeling van Amsterdam is die buurtcombinaties, alle 78 op een rij te zetten en dan de standaarddeviatie daarvan te nemen en die af te zetten tegenover het gemiddelde.' (Onderzoeker O+S)

De SD's worden gebruikt om wijken te rangschikken op basis van hun afwijking ten opzichte van het stedelijk gemiddelde. Wijken, buurtcombinaties of buurten, afhankelijk van de schaal waarop geanalyseerd wordt, worden als gemiddeld geclassificeerd als ze binnen 1 SD van het gemiddelde scoren. Als een wijk meer dan 1 of zelfs 2 SD's scoort, wordt dit geclassificeerd als problematisch. Het lijkt beleidsmakers en O+S onderzoekers niet uit te maken of de SD groot of juist klein is. Om een voorbeeld te geven: het 'kengetal sociale cohesie' had een SD van 0,5 in 2010. Dit betekent dat statistisch gezien 95% van de buurten tussen 1,0 boven en 1,0 onder het gemiddelde (5,6) zouden moeten scoren. Als we de daadwerkelijke scores bekijken blijkt dat 13 buurten een score hebben lager dan 1 SD (5,1 of lager) en geen enkele buurt lager dan 4,7. De kleine groep buurten die onder 2 SD's valt (statistisch gezien 2,2%) blijkt niet te bestaan. De vraag wat het betekent om 0,5 lager dan het gemiddelde te scoren wordt ook niet gesteld. Deze statistische procedure conflicteert met de discursieve dimensie van het NAP waarin het doel geformuleerd is dat 'alle buurten straks het NAP zullen halen'. Het is onmogelijk voor alle buurten om tegelijkertijd binnen 1 SD van het gemiddelde te scoren en daarmee statistisch als gemiddeld geclassificeerd te worden. Op het moment dat de scores meer naar het gemiddelde toe zouden trekken zou de SD simpelweg veranderen.

De relatie tussen NAP-indicatoren en sociale problemen is, zoals hiervoor al werd gesteld, vrij globaal. Het is niet mogelijk deze relatie te isoleren. Het is daarom niet zo dat als een buurt slecht scoort op veel van deze indicatoren het een slechte of achtergestelde buurt is. Onze respondent van O+S legt uit dat het slecht scoren een indicatie is dat sociale problemen verwacht kunnen worden. Het is dus *correlatie*, en niet zozeer *causatie*, waar men op gericht is met de indicatoren:

'Het is een poging of je iets zou kunnen zeggen op basis van harde cijfers, zonder dat je dat echt gaat vragen in die buurt. Maar dat je op de basis van statistieken zou kunnen kijken van "in welke buurten zou je sociale problematiek kunnen verwachten?" Zonder te zeggen dat het er is. Maar wel van "scoort een buurt dan vaker rood in vergelijking met andere buurten?"' (Onderzoeker O+S)

Onze respondent vertelt verder dat individuele indicatoren soms problematisch zijn: ze zijn te statisch (percentage sociale huur, werkloosheid) of hebben juist een 'natuurlijke' variatie (Cito-scores). Ze correleren echter wel allemaal met elkaar en met de sociale problematiek. Doordat sociale problemen of 'achterstand' niet direct gemeten kunnen worden met de indicatoren, wordt 'achterstand' niet gelokaliseerd via een statistische maar door middel van een visuele techniek.

Doordat alle indicatoren met elkaar correleren, en met de aanwezigheid van sociale problematiek volgens de respondent, geven tabellen een visuele representatie van waar 'achterstand' gelokaliseerd kan worden. 'Achterstand' als classificatie wordt visueel gegenereerd en niet zozeer statistisch of discursief. Een buurt kan 'rood' zijn, zoals de onderzoeker in het citaat aangeeft. 'Rood' refereert dan aan de kleurcodering van tabellen met de scores. Hierin krijgt elk vakje een kleur, afhankelijk van de afwijking ten opzichte van het gemiddelde. Hierdoor bestaat elke

tabel uit een palet aan kleuren, zoals weergegeven in figuur 6, en het levert bewijs op een visuele manier. Deze manier van rapporteren wordt ook wel een 'stoplicht-rapportage' genoemd. Onze respondent legt uit:

'Als je ze allemaal bij elkaar neemt zie je goed van "welke buurten zitten nou in het groen of in het rood?" Het hangt toch allemaal heel sterk met elkaar samen, dus praktisch heb je er dan wel weer iets aan. [...] Het is inderdaad van "goh, *overall*, heb je hier nou een goede of een slechte buurt?" En dan hoop je toch, maar dat is bijna niet tegen te houden, dat mensen dan niet het doel gaan formuleren dat de buurt de score gaat krijgen dat die weer groen is want dan zit je weer met dat gemiddelde. Maar dat doen we niet, het is meer dat we locatie bepalen, van waar zie je nou veel rood en oranje bij elkaar in de stad en waar niet. Dat is hoe wij het zelf zouden willen gebruiken.' (Onderzoeker O+S)

Normaal Amsterdams Peil, juli 2010

	Leren en opgroeien		Integratie en participatie		Werken en economie		Wonen en leven		Veiligheid	
	Citoscore (2010)	% met start kwalificatie (juli 2009)	rapportcijfer sociale cohesie (2009)	% minima jongeren (2008)	% NWW 1-1-2010	banen per 1.000 inwoners 1-1-2010	sociale huur (2010)	rapportcijfer eigen buurt (2009)	objectief (2009)	subjectief (2009)
Oost										
Transvaalbuurt	530,7	62	5,2	43	10,5	101	68	6,5	89	101
Indische Buurt West	536,8	59	5,3	40	10,7	166	64	7,0	90	104
Indische Buurt Oost	536,3	55	4,9	41	11,4	140	75	6,5	80	108
West binnen de ring										
Landlust	535,1	58	5,2	39	10,1	198	53	6,6	85	77
Erasmuspark	535,2	65	5,0	33	7,5	141	21	6,9	96	99
De Krommert:	537,6	69	5,2	31	6,9	170	32	6,9	98	87
- Chassébuurt			5,0		5,7			7,1	84	83
- Geuzenbuurt			5,4		8,4			6,7	53	92
Van Galenbuurt		60	5,4	38	9,4	269	52	6,7	85	85
Hoofdweg e.o.	529,9	57	4,9	37	10,4	174	44	6,8	94	104
West buiten de ring										
De Kolenkit	533,2	54	5,4	47	14,5	122	83	6,1	69	90
Slotermeer-Noordoost	533,9	50	5,2	38	12,3	153	70	6,3	92	90
Slotermeer-Zuidwest	534,4	51	4,8	38	12,1	175	72	6,5	98	114
Geuzenveld	536,4	50	5,4	34	11,9	123	75	6,2	71	97
Osdorp-Oost	533,6	62	5,3	32	8,5	265	65	7,0	84	106
Osdorp-Midden	535,8	48	5,0	38	10,0	120	65	6,2	84	103
Overtoomse Veld	536,2	60	4,9	47	10,6	606	57	5,6	86	114
Slotervaart	534,3	53	5,3	34	8,9	508	60	6,7	74	97
Noord										
Volewijk	533,9	48	5,6	39	10,9	191	89	6,4	102	85
IJplein/Vogelbuurt	532,3	50	5,4	46	11,2	141	81	6,3	87	79
Nieuwendam-Noord	534,4	45	5,2	44	11,2	150	73	6,5	71	104
Banne Buiksloot	536,0	45	5,3	37	9,8	186	76	6,8	56	83
Zuidoost										
Bijlmer Oost (E,G,K)	532,8	48	5,3	37	10,6	127	64	6,8	94	107
Gemiddelde AW 2010										
Gemiddelde AW 2010	534,4	54,7	5,2	39	10,4	201	64	6,5	84	97
Amsterdam 2010										
Amsterdam 2010	537,3	63	5,6	28	7,4tt	600	49	7,3	80	76

Legenda:

>2 SD onder NAP 1-2 SD onder NAP NAP 1-2 SD boven NAP >2 SD boven NAP

Figuur 6 De NAP-scores gepresenteerd in een tabel (Bicknese en Slot 2010)

De visuele manier is dus een derde manier waarop de verschillende entiteiten aan elkaar gekoppeld worden. Onze respondent legt uit dat het mogelijk is om 'achterstand' te visualiseren door kleurcodes en statistische gegevens aan elkaar te verbinden zoals hier gebeurt in figuur 6.

Figuur 6 kan begrepen worden als de wereld zoals die door het NAP als device gecreëerd wordt. Bijna alle elementen uit onze casus zitten in deze figuur. De buurten staan links in een rij, de indicatoren die correleren met de sociale problemen staan horizontaal opgesteld. In de tabel zelf staan de scores van iedere wijk voor iedere indicator. De kleurcodering, waar hier blauw wordt gebruikt in plaats van rood, maakt duidelijk waar 'achterstand' gelokaliseerd is. Belangrijk is om te beseffen wat hier allemaal niet zichtbaar is. Alle andere manieren waarop deze buurten van elkaar verschillen, die ook belangrijk zouden kunnen zijn, zijn niet zichtbaar.

De beleidsinterventie wordt zichtbaar in de wereld van het NAP op het moment dat verschuivingen in het NAP worden gepresenteerd in dezelfde soort tabellen. In hetzelfde beleidsdocument vinden we ook figuur 7.

In de tabel in figuur 7 zijn de daadwerkelijke scores op de NAP-indicatoren verdwenen, alleen de kleuren zijn nog aanwezig. 'Achterstand' is daar waar blauw samengeclusterd en wordt ge(re)presenteerd door de groepen blauwe vakjes. De beleidsinterventie wordt gerepresenteerd door de tekens + en - in de vakjes van de tabel. Als het NAP omhooggaat heeft de beleidsinterventie gewerkt.

Concluderend kan gesteld worden dat het NAP als een device een assemblage van relaties tussen wijken construeert en 'feiten' produceert over de staat van die wijken die ze ordent en rangschikt. Door het NAP weten we waar 'achterstand' gelokaliseerd kan worden en het NAP creëert deze feiten met een zeker gemak. Steeds als er nieuwe data worden toegevoegd voor elk van de tien indicatoren, produceert het NAP nieuwe gemiddeldes en nieuwe SD's. Deze nieuwe scores kunnen gecodeerd worden via verschillende kleuren en vergeleken worden met eerdere resultaten om te kijken waar de beleidsinterventie heeft gewerkt. Hiermee wordt het NAP dus een device dat 'harde' nummers en dus feiten creëert over de staat van de wijken die ook nog eens zeer mobiel zijn. In het tweede gedeelte van dit artikel zullen we deze mobiliteit illustreren door te laten zien hoe het NAP in beleidspraktijken gebruikt wordt.

Normaal Amsterdams Peil (2010) en de veranderingen in categorie ten opzichte van het NAP 2008 (beter +, slechter -)

	Leren en opgroeien		Integratie en participatie		Werken en economie		Wonen en leven		Veiligheid	
	Citoscree (2010)	% met start kwalificatie (juli 2009)	rapportcijfer sociale cohesie (2009)	% minima jongeren (2008)	% NWW 1-1-2010	banen per 1.000 inwoners 1-1-2010	% sociale huur (2010)	rapportcijfer eigen buurt (2009)	objectief (2009)	subjectief (2009)
Oost										
Transvaalbuurt	-		+						+	+
Indische Buurt West	+			+				+		-
Indische Buurt Oost	+		-				-			-
West binnen de ring										
Landlust			+							
Erasmuspark	+									-
De Krommert:										
Van Galenbuurt			+							
Hoofdweg e.o.	-									-
West buiten de ring										
De Kolenkit	-	+	+					+		
Slotermeer-Noordoost	+									+
Slotermeer-Zuidwest	+									
Geuzenveld			+		-		-			
Osdorp-Oost	-									
Osdorp-Midden		-					+			
Overtoomse Veld									+	+
Slotervaart			+							
Noord										
Volewijk									-	
IJplein/Vogelbuurt										
Nieuwendam-Noord	+		+							+
Banne Buiksloot					+			+		
Zuidoost										
Bijlmer Oost (E,G,K)					-					-
Amsterdam 2010										
totaal	+ : 6x - : 4x	+ : 1x - : 1x	+ : 7x - : 1x	+ : 1x - : -	+ : 1x - : 2x	-	+ : 1x - : 2x	+ : 3x - : -	+ : 2x - : 1x	+ : 4x - : 5x

Legenda:

>2 SD onder NAP	1-2 SD onder NAP	NAP	1-2 SD boven NAP	>2 SD boven NAP
-----------------	------------------	-----	------------------	-----------------

Figuur 7 Vergelijking NAP-scores over de tijd heen (Bicknese en Slot 2010)

Het gebruik van een device

In dit gedeelte presenteren we twee casussen die illustreren hoe het NAP gebruikt wordt in beleidspraktijken op verschillende momenten in het beleidsproces. Eerst laten we zien hoe het NAP gebruikt wordt door een projectmanager om de keuze voor wijken en beleidsinterventies te legitimeren. Daarna laten we zien hoe, op stadsdeelniveau, in Geuzenveld-Slotermeer het NAP in gebruik blijft in een 'bottom-up' beleidsprogramma nadat het is verdwenen als officieel evaluatie-instrument in de Amsterdamse Wijkaanpak.

Communiceren via het NAP

De projectmanager van de Amsterdamse Wijkaanpak benadrukte dat de waarde van het NAP zich bevindt in de 'objectieve' representatie van de 'achterstand'

waarin sommige buurten verkeren. Het maakt communicatie tussen verschillende partijen die verbonden zijn aan de Amsterdamse Wijkaanpak mogelijk en dat maakt het NAP, in haar ogen, waardevol:

‘Om iets meer een objectieve ondergrond te hebben, om met elkaar het gesprek aan te gaan van wat er in deze wijken voor maatregelen genomen moeten worden, maar ook om gezamenlijk een analyse te delen van “wat is er aan de hand?” En dat doe je met bewoners, maar dat doe je ook met partners [woningcorporaties, stadsdelen, MdW/TF]. [...] Het is de bedoeling om in al je instrumenten ergens ook een objectieve lijn neer te leggen. En dat kun je gebruiken, maar dat is ook in die gesprekken niet doorslaggevend. Maar het is wel handig als je ook nog ergens iets objectiefs hebt.’ (projectmanager PMB)

Het NAP wordt gebruikt op verschillende beleidsniveaus en helpt managers om hun acties uit te leggen en te legitimeren. De schijnbare objectiviteit van het NAP creëert ook zijn mobiliteit: het NAP kan reizen tussen verschillende niveaus van de overheid omdat alle actoren in de ‘waarheid’ van deze numerieke informatie geloven en deze onderstrepen (zie ook M’charek 2000). Omdat de Amsterdamse Wijkaanpak een grote beleidsoperatie vormt, zijn er veel verschillende partners waar beleidsmakers zich toe moeten verhouden en zich tegenover moeten verantwoorden:

‘Het hoofdniveau is het Rijk en onze eigen gemeente om te kunnen laten zien van “waar hebben we het nou eigenlijk over?”; “Hoe groot is de omvang van het probleem?”; “Waarom zou je daar geld in moeten stoppen?” En: “hoe ernstig is het?”’ (Projectmanager PMB)

Tegelijkertijd wordt het NAP ook op een ander niveau gebruikt, namelijk om beleidsmakers te helpen communiceren met diegenen die het doelwit zijn van de beleidsinterventies: de bewoners. Hierbij probeert men niet alleen ‘in gesprek te gaan’ met bewoners, maar probeert men ook de ‘subjectieve’ perceptie die bewoners van *dagelijkse* problemen hebben te confronteren met de ‘objectieve’ perceptie van *gemeten* problemen zoals die gevangen worden in het NAP:

‘Op een veel kleiner niveau hebben we die gegevens om bijvoorbeeld met buurtbewoners te gaan praten en te kijken wat zij vonden, wat de problemen in de buurt waren en om aan te geven van: “kijk, dat is een perceptie maar als wij nu de cijfers erbij pakken dan zien we bijvoorbeeld ook dat... Herkennen jullie dat überhaupt? Als je nou een keuze zou moeten maken van prioriteiten, wat vind je dan het meest belangrijk? En vervolgens, ook de cijfers erbij gehaald en dan vervolgens de cijfers nog eens bekijken, wat zou je dan zeggen?” [...] Om mensen ook een beeld te geven van hoe hun buurt er dan bij staat en dat ze ook met elkaar kunnen communiceren of het dan omhoog of omlaag gaat. En dat zie je bijvoorbeeld bij de veiligheid heel duidelijk. Voor de veiligheid hebben we dan een veiligheidsindex die daar integraal onderdeel van uitmaakt. Je hebt een objectieve en een subjectieve kant. En je ziet heel

vaak dat als mensen zich onveilig voelen in een bepaalde buurt, dan verbetert dat op een gegeven moment objectief, maar als je daar niet goed over communiceert dan blijft het subjectieve deel heel lang naspelen dat het toch ook heel onveilig is. In het centrum voelt bijna niemand zich onveilig, terwijl het de onveiligste buurt is: het heeft de meeste overvallen, de meeste diefstal. Het is volledig rood in objectieve zin. Maar hartstikke groen als je mensen vraagt: "goh, wat vind je hier toch van?" Dus dat soort dingen gebruik je om met mensen in gesprek te gaan. Met bewoners in gesprek te gaan.' (Projectmanager PMB)

Het NAP fungeert als bewijs en kan op deze manier gebruikt worden om een relatie aan te gaan met verschillende publieken, zoals bijvoorbeeld woningcorporaties of bewoners. Dit laat zien dat het NAP kan worden opgevat als een immutable mobile: het lijkt niet te veranderen als het verplaatst wordt en vergt weinig vertaalslagen. De scores van het NAP gelden overal. Belangrijk in dit voorbeeld is ook het gebruik van het visuele overzicht van sociale problemen dat mogelijk wordt gemaakt door het NAP: ook de projectmanager praat in termen van groen en rood. Om te weten wat er aan de hand is, waar 'achterstand' gelokaliseerd is, hoeft ze dus niet te weten wat de specifieke scores zijn of hoe deze geteld zijn, de kleurcodering alleen is duidelijk genoeg: dat zijn de feiten.

Inlijving van een top-down evaluatie-instrument in bottom-up beleidsvorming

Het NAP wordt ook gebruikt door beleidsmedewerkers in de wijken zelf. In 2009 en 2010 werd het NAP gebruikt in beleidsdocumenten in Geuzenveld-Slotermeer. Hierin werd het NAP neergezet als focuspunt in de beleidsinterventies:

'Onderzoek naar de effectiviteit van de wijkaanpak is niet eenvoudig uit te voeren. Invloeden zijn niet te isoleren [...] Daarom wordt er binnen de wijkaanpak gekozen om een aantal verschijnselen in de samenleving in beeld te brengen zonder dat direct een relatie wordt gelegd met de programma's. [...] Gaat het goed, dan kan de aanpak minder intensief of gestopt worden [...] En bepalen of het goed of minder goed gaat wordt gedaan aan de hand van het Amsterdamse gemiddelde (NAP).' (Stadsdeel Geuzenveld-Slotermeer 2010b: 9)

Hoewel het NAP na 2010 niet meer wordt berekend blijft het belangrijk in stadsdeel Nieuw-West, waar Geuzenveld-Slotermeer inmiddels onderdeel van is geworden. In Nieuw-West blijft het NAP beleidsbeslissingen informeren en beleidsinterventies vormgeven. In 2012 presenteerde het bestuur van Nieuw-West het eerste jaarverslag nadat de Amsterdamse Wijkaanpak is beëindigd. In de inleiding van dit rapport stelt de stadsdeelwethouder voor Welzijn, Zorg en Jeugd waarom er nog steeds geïnvesteerd moet worden in het stadsdeel ongeacht het einde van de Amsterdamse Wijkaanpak:

'Voor u ligt het jaarverslag 2012 van de gebiedsarrangementen voor de aandachtsgebieden van Nieuw-West. Toen de Wijkaanpak eind 2011 stopte, wil-

den wij als dagelijks bestuur van Nieuw-West blijven investeren in de gebieden die dit het hardst nodig hadden. Juist in deze gebieden was blijvende inzet nodig, anders is al het werk van de Wijkaanpak voor niets geweest. We hebben een analyse gemaakt van de gebieden waar de problemen het grootst zijn, de zogeheten aandachtsgebieden. [...] Daar willen we maatwerk voor leveren, want elk gebied vraagt om een eigen aanpak. Elk gebied heeft wat anders nodig. En juist daar gaat het nou om! Maatwerk moet van onderaf komen, vanuit de bewoners en professionals die er wonen en werken en weten wat er speelt. [...] In die elf gebieden, de aandachtsgebieden, hebben we afgelopen jaar geïnvesteerd om ervoor te zorgen dat ook die delen van Nieuw-West meer in de richting van het Normaal Amsterdams Peil (NAP) komen.’ (Stadsdeel Nieuw-West 2012: 3)

Er kunnen hier twee belangrijke observaties worden gemaakt. Ten eerste, het succes van ‘maatwerk’ dat geconceptualiseerd wordt als komend van ‘onderaf’ wordt paradoxaal genoeg gemeten, en gelegitimeerd, door het NAP: een evaluatie-instrument dat het resultaat is van top-down beleidsvorming. Ten tweede, zoals we hiervoor hebben betoogd, de NAP-indicatoren kunnen in de Wijkaanpak alleen op een losse manier gerelateerd worden aan de geplande beleidsinterventies en sociale problemen. Het is nooit de bedoeling geweest om het NAP te gebruiken om heel specifieke beleidsinterventies te evalueren. Dit werd ook erkend in het document van stadsdeel Geuzenveld-Slotermeer uit 2010. Echter, het NAP als device produceert altijd numerieke informatie over de buurten en kan daarmee wel gebruikt worden om de effecten van deze nieuwe beleidsinterventies te evalueren ongeacht de bedoelingen van O+S of andere betrokkenen in de Amsterdamse Wijkaanpak. Dit is wat het bestuur van Stadsdeel Nieuw-West voor ogen heeft. Onze respondent van O+S legde desgevraagd uit dat ze het NAP nog steeds berekent voor beleidsambtenaren van stadsdeel Nieuw-West, omdat beleidsmedewerkers en politici gehecht raken aan bepaalde evaluatie-instrumenten:

‘[H]et sijpelt nog wel een beetje door in gebieden zelf. We hebben het nog wel eens voor een stadsdeel uitgedraaid omdat die voor zichzelf nog wilden weten hoe het ging. [...] Voor Nieuw-West, want zij hebben dan weer andere aandachtsgebieden ook weer voor zichzelf en voor die aandachtsgebieden hebben ze toen het NAP gebruikt. [...] vanuit de wijkaanpak zijn ze dan toch gewoon gewend inderdaad aan deze indicatoren om te zien van “hoe gaat het nou met de buurt?”.’ (Onderzoeker O+S)

Het gebruik van het NAP in Nieuw-West gaat nog steeds door, vier jaar nadat het NAP voor het laatst is berekend in 2010. De gebiedsagenda Nieuw-West 2015 (Stadsdeel Nieuw-West, 2014) is een beleidsdocument dat ‘de specifieke ambities en doelen van het gebied in beeld brengt en prioriteert’. Het representeert een relatief nieuwe vorm van beleidsvorming: ‘gebiedsgericht werken’. Deze manier van werken heeft tot doel te ‘sturen vanuit het gebied’. De gebiedsagenda Nieuw-West 2015 stelt dat de gebiedsagenda is voortgekomen uit contacten en ervaringen die jarenlang zijn opgedaan in het stadsdeel. In die zin is het gebiedsgericht

werken niet nieuw, maar dat wordt het nu wel voor de officiële beleidsbenadering. Interessant genoeg wordt de legitimering voor deze specifiek op het gebied gerichte manier van beleid maken nog steeds gevonden in het NAP, dat gebruikt wordt om verschillende buurten binnen de wijk te karakteriseren:

‘Het aantal arbeidsplaatsen in de wijk is bijzonder laag, nog niet de helft van het Normaal Amsterdams Peil. [...] Het sociaal netwerk en zelfredzaamheid van de Osdorpers scoort zeer matig in vergelijking met het Normaal Amsterdams Peil.’ (Stadsdeel Nieuw-West 2014: 17)

De casus Geuzenveld-Slotermeer laat zien dat beleidsmakers en politici die betrokken zijn bij beleidsinterventies gewend raken aan het gebruik van bepaalde evaluatie-instrumenten. Het voelt veilig en vertrouwd, zeker bij het ontwikkelen en uitvoeren van experimentele nieuwe werkwijzen. Anders gezegd, het gebruik van een evaluatie-instrument dat men (her)kent en dat in eerste instantie top-down ontwikkeld en gelegitimeerd is, helpt lokale bestuurders en beleidsmakers nu nog steeds om de staat van de buurten waarin beleidsinterventies gaan plaatsvinden te begrijpen. Het NAP heeft dus verstrekkende en langdurende effecten op de manier waarop beleidsmakers en politici, in dit specifieke geval van Nieuw-West, de wijk lezen en begrijpen. En het stuurt nog steeds de oplossingen en beleidsinterventies aan die ontwikkeld worden.

Verloren en gevonden in kwantificatie

In dit artikel beschrijven we hoe het ‘Normaal Amsterdams Peil’ (NAP), dat ontwikkeld is als een evaluatie-instrument in de Amsterdamse Wijkaanpak, in de praktijk fungeert als een device waarmee wijken op een specifieke manier worden georganiseerd. Door het NAP worden heterogene entiteiten (de wijken) met elkaar in relatie gebracht en wordt deze relatie gestabiliseerd. Het NAP is hiermee niet zozeer een evaluatie-instrument als wel een device dat bewijs genereert voor beleidsmakers en hen in staat stelt beleidsinterventie te legitimeren. Het is in en door het NAP dat wijken op een legitieme manier als ‘achterstandswijk’ of ‘probleemwijk’ kunnen worden gedefinieerd. Het NAP als device bestaat uit discursieve, statistische en visuele technieken waarmee relaties worden gecreëerd en ge(re)presenteerd. Het is specifiek de visuele techniek van tabellen en kleurcoderingen die het mogelijk maakt om wijken als ‘achterstandswijk’ te classificeren.

Met figuur 6 en 7 in gedachten, betogen wij dat er een aantal interessante processen naar voren komen in deze analyse van het NAP. Ten eerste is er een proces van simplificatie (Star 1983) waarin de complexiteit van wijken wordt teruggebracht tot tien indicatoren. Dit is niet alleen het geval voor de variatie aan sociale problemen die gevonden zouden kunnen worden in wijken, maar ook voor de beleidsinterventies: vijfhonderd beleidsprojecten worden uiteindelijk teruggebracht tot een + of een – in de tabel in figuur 7. Ze zijn ingekapseld binnen tien indicatoren van vijf aandachtsgebieden.

Ten tweede vindt er objectificatie plaats (Porter 1992) en wordt transparantie (Drucker en Gumpert 2007) gesuggereerd, omdat zowel sociale problemen als beleidsinterventies nu gepresenteerd worden in indicatorscores en hun ontwikkeling door de tijd heen zichtbaar wordt. Deze procedure, en de leidende norm van het gemiddelde, maakt het mogelijk om wijken met elkaar te vergelijken in – wat er uitziet als – een transparante en eerlijke vorm. Alle indicatoren zijn gelijk voor iedere wijk, wat transparantie en het idee van objectiviteit in de hand werkt. Eerder onderzoek suggereert dat het het proces van kwantificatie zelf is, een beweging van het domein van woorden naar het domein van cijfers, dat deze suggestie van objectiviteit creëert (Hansen en Porter 2012). Deze suggestie wordt versterkt door de historische relatie met rationaliteit, objectiviteit en controle die cijfers en statistiek hebben (bijv. Hacking 1990; Porter 1996).

Ten derde, door kwantificatie vindt er tegelijkertijd een proces van normalisatie plaats. Doordat alle wijken nu gepresenteerd worden in hetzelfde domein onder dezelfde condities, dat van het NAP, duiden ze allemaal dezelfde sociale problemen en hierdoor wordt vergelijken mogelijk (De Rijcke et al. 2015). Uitschieters zijn verwijderd en het NAP wordt het belangrijkste device waarmee beleidsmakers in een van de wijken hun eigen beleidstaak gaan begrijpen. Door gebruik van het NAP worden sociale problemen gehomogeniseerd en wordt een sterke norm, dat van de gemiddelde NAP-score, tot stand gebracht. Er wordt verwacht dat lokale beleidsmakers deze norm volgen (Espeland en Stevens 2008; zie ook Foucault 2003). Deze norm wordt door kwantificatie tot stand gebracht en bestond voor het NAP nog niet. Door deze norm en door het vergelijkbaar maken van wijken wordt het nu ook mogelijk ze te rangschikken. Waar wijken hiervoor verschillende entiteiten waren die niet per se op elkaar hoefden te lijken, niet met elkaar vergeleken hoefden te worden, is vergelijking voor het NAP juist noodzakelijk. Door het NAP ontstaat een ranglijst en deze ranglijst wordt gebruikt om aan te wijzen welke wijken het ‘slecht’ doen en welke het ‘goed’ doen.

Ten vierde, door het NAP worden ‘feiten’ en bewijs gecreëerd die als legitimatie dienen voor de beleidsinterventie. Het NAP is daarmee een black box die fungeert als een immutable mobile (Latour 1986) die ongeacht de context waarin het gebruikt wordt feiten blijft produceren over de wijken. De feitelijkheid van de informatie die het NAP creëert, wordt met name gesuggereerd door het gebruik van de term ‘hard’ door beide respondenten die we eerder citeerden. Allebei hebben ze het over ‘harde cijfers’, waarmee ze doelen op cijfers waarop ze kunnen bouwen, die ze kunnen vertrouwen en die ze mee kunnen nemen en gebruiken om te communiceren met de bewoners die het doelwit zijn van de beleidsinterventies. Ze proberen ook hen te overtuigen van de noodzaak van die interventies. Op deze manier kan het NAP dus worden begrepen als een device waarmee de relaties tussen een complexe, heterogene groep entiteiten worden georganiseerd, gestructureerd en geobjectificeerd. Dit proces is echter niet zichtbaar op het moment dat het NAP gebruikt wordt; de complexiteit van buurten verdwijnt in het kwantificatieproces.

Deze analyse heeft tot doel gehad indices als dynamische devices te conceptualiseren en te begrijpen hoe ze een actieve rol spelen in relatie tot de entiteiten die ze

‘meten’. De relaties tussen wijken worden op een heel specifieke manier georganiseerd in het NAP en dit maakt het mogelijk om constant feiten te produceren over de staat van de wijken. Dit is belangrijk voor het veld van de beleidssociologie – met name wanneer het gaat om ‘evidence-based’ beleidspraktijken – omdat indices normaliter worden begrepen binnen het domein waarin ze worden ontworpen, in dit geval als een evaluatie-instrument. Als we echter de materieel-semiotische relaties die geproduceerd worden door het NAP en de beleidspraktijken waarin het NAP gebruikt wordt analyseren, zien we dat het NAP een scala aan performatieve effecten heeft.

Onze analyse laat vervolgens zien dat het NAP relatief makkelijk van de ene naar de andere plek reist. In twee vignetten analyseerden we hoe een projectmanager het NAP meeneemt en het gebruikt om te communiceren over de ‘staat’ van de wijken met andere partners in de Amsterdamse Wijkaanpak, en de beleidsinterventies te legitimeren. Het maakt een van de trends in het hedendaagse Nederlandse stedelijke vernieuwingsbeleid mogelijk, namelijk de uitwisseling en samenwerking tussen centrale en lokale actoren, en integrale beleidsontwikkeling (Uitermark 2014).

Daarnaast laat onze analyse zien dat het NAP zo mobiel en flexibel is dat het geïncorporeerd kan worden door beleidsmakers van een stadsdeel die aan het experimenteren zijn met nieuwe vormen van ‘bottom-up’ beleidsontwikkeling. Dit wordt gedaan nadat de Amsterdamse Wijkaanpak afgesloten is en het NAP niet meer wordt berekend (als gevolg van bezuinigingen). Dit voorbeeld toont hoe een evaluatie-instrument lokale beleidsmakers helpt om hun stadsdeel klaar te stomen voor een nieuwe beleidsinterventie en hoe ze op deze manier zichzelf besturen, uit zichzelf, met een device dat in eerste instantie top-down geïmplementeerd is. Het laat op een heel specifieke manier zien hoe het NAP, het beleidsinstrument, ‘betekenisvol’ wordt gemaakt door middel van de persoonlijke acties en de specifieke context van de nieuwe plek waarin het gebruikt wordt (Noordgraaf 2008). Dit suggereert dat het NAP als immutable mobile – de productie van nummers gaat immers door, onafhankelijk van de locatie – toch ook een bepaalde fluiditeit in zich herbergt (zie ook Law en Mol 2001; Law en Singleton 2005). Het device kan nieuwe betekenissen krijgen en nieuwe praktijken ondersteunen als het van de ene naar de andere plek reist.

Door vanuit materieel-semiotisch perspectief het NAP als device te ontvouwen hebben we drie technieken of dimensies geïdentificeerd waardoor en waarin het NAP tot stand wordt gebracht: een discursieve, een statistische en een visuele dimensie. Hiermee biedt de analyse ook een complexer begrip van beleidsdocumenten, die niet gezien moeten worden als representaties van beslissingen of beleidsplannen. Beleidsdocumenten zijn ‘levende documenten’ (zie Hunter 2008; Freeman en Maybin 2011) waarin assemblages op verschillende manieren tot stand worden gebracht (zie ook Law 2002). Toekomstig onderzoek in de beleidssociologie kan van deze materieel-semiotische benadering profiteren. Het helpt beleidssociologen om nog specifiekere technieken te analyseren die in beleidsdocumenten worden gebruikt om entiteiten met elkaar in relatie te brengen. Dit is nodig omdat een groot deel van de door sociologen bestudeerde beleidsinterventies juist in en door beleidsdocumenten en devices zoals het NAP ontstaan.

Literatuur

- Berg, M. van den (2013) City children and gentrified neighbourhoods: the new generation as urban regeneration strategy. *International Journal of Urban and Regional Research*, 37(2): 523-536.
- Bevan, G. en C. Hood (2006) What's measured is what matters: targets and gaming in the English public health care system. *Public Administration*, 84(3): 517-538.
- Burrows, R. (2012) Living with the h-index? Metric assemblages in the contemporary academy. *The Sociological Review*, 60(2): 355-372.
- Dahler-Larsen, P. (2014) Constitutive effects of performance indicators: getting beyond unintended consequences. *Public Management Review*, 16(7): 969-986.
- Deem, R. (1998) New managerialism and higher education: The management of performances and cultures in universities in the United Kingdom. *International Studies in Sociology of Education*, 8(1): 47-70.
- Drucker, S. en G. Gumpert (2007) Through the looking glass: illusions of transparency and the cult of information. *Journal of Management Development*, 26(5): 493-498.
- Espeland, W.N. en M.L. Stevens (2008) A sociology of quantification. *European Journal of Sociology*, 49(3): 401-436.
- Fischer, F. en J. Forester (red.) (1993) *The argumentative turn in policy analysis and planning*. Durham: Duke University Press.
- Foucault, M. (1991) Governmentality. In: G. Burchell, C. Gordon en P. Miller (red.) *The Foucault effect: studies in governmentality*. Chicago: University of Chicago Press.
- Foucault, M. (2003) *Abnormal*. Lectures at the College de France, 1974-1975. New York: Verso.
- Freeman, R. en J. Maybin (2011) Documents, practices and policy. *Evidence & Policy: A Journal of Research, Debate and Practice*, 7(2): 155-170.
- Hacking, I. (1990) *The taming of chance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hansen, H. en T. Porter (2012) What do numbers do in transnational governance? *International Political Sociology*, 6(4): 409-426.
- Hastings, A. (1998) Connecting linguistic structures and social practices: a discursive approach to social policy analysis. *Journal of Social Policy*, 27(2): 191-211.
- Houdt, J. van en W. Schinkel (2013) Het Nieuwe Contractualisme; Bestuursrationaleiten op het gebied van criminaliteit aan het begin van de 21ste eeuw. *Sociologie*, 9(2): 129-150.
- Hunter, S. (2008) Living documents: A feminist psychosocial approach to the relational politics of policy documentation. *Critical Social Policy*, 28(4): 506-528.
- Latour, B. (1986) Visualization and Cognition: Thinking with Eyes and Hands. In: H. Kuklick en E. Long (red.) *Knowledge and society: studies in the sociology of culture past and present*. Greenwood: JAI Press, 1-41.
- Latour, B. (1999) *Pandora's hope: essays on the reality of science studies*. Cambridge: Harvard University Press.
- Law, J. (2002) *Aircraft stories: Decentering the object in technoscience*. Durham: Duke University Press.
- Law, J. (2008) On sociology and STS. *The Sociological Review*, 56(4): 623-649.
- Law, J. en A. Mol (2001) Situating technoscience: an inquiry into spatialities. *Environment and Planning D: Society and Space*, 19: 609-621.
- Law, J. en E. Ruppert (2013) The social life of methods: Devices. *Journal of Cultural Economy*, 6(3): 229-240.
- Law, J. en V. Singleton (2005) Object lessons. *Organization*, 12(3): 331-355.

- M'charek, A. (2000) Technologies of population: Forensic DNA testing practices and the making of differences and similarities. *Configurations*, 8(1): 121-158.
- M'charek, A. (2014) Race, time and folded objects: the HeLa error. *Theory, Culture and Society*, 31(6): 29-56.
- Mol, A. (2000) What diagnostic devices do: the case of blood sugar measurement. *Theoretical medicine and bioethics*, 21(1): 9-22.
- Mol, A. (2002) *The body multiple: Ontology in medical practice*. Durham: Duke University Press.
- Mol, A. en J. Mesman (1996) Neonatal food and the politics of theory: some questions of method. *Social Studies of Science*, 26(2): 419-444.
- Neylan, J. (2008) Social policy and the authority of evidence. *Australian Journal of Public Administration*, 67(1): 12-19.
- Noordegraaf, M. (2008) Meanings of measurement: the real story behind the Rotterdam Safety Index. *Public Management Review*, 10(2): 221-239.
- Noordegraaf, M. en T. Abma (2003) Management by measurement? Public management practices amidst ambiguity. *Public Administration*, 81(4): 853-871.
- Porter, T. (1992) Quantification and the accounting ideal in science. *Social Studies of Science*, 22(4): 633-651.
- Porter, T. (1996) *Trust in numbers: The pursuit of objectivity in science and public life*. Princeton: Princeton University Press.
- Power, M. (1999) *The audit society: Rituals of verification*. Oxford: Oxford University Press.
- Rijcke, S. de, I. Wallenburg, R. Bal en P.F. Wouters (2015) Comparing comparisons. On rankings and accounting in hospitals and universities. In: M. Guggenheim, J. Deville en Z. Hrdlickova (red.) *Practicing comparison: revitalizing the comparative act*. Manchester: Mattering Press.
- Rose, N. (1999) *Powers of freedom: Reframing political thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Star, S. (1983) Simplification in scientific work: An example from neuroscience research. *Social Studies of Science*, 13(2): 205-228.
- Strathern, M. (red.) (2000) *Audit cultures: anthropological studies in accountability, ethics, and the academy*. London: Routledge.
- Uitermark, J. (2005) The genesis and evolution of urban policy: a confrontation of regulationist and governmentality approaches. *Political Geography*, 23(2): 137-163.
- Uitermark, J. (2014) Integration and Control: The Governing of Urban Marginality in Western Europe. *International Journal of Urban and Regional Research*, 28(4): 1418-1436.
- Verran, H. (2012) Number. In: C. Lury en N. Wakeford (red.) *Inventive Methods: The Happening of the Social*. London: Routledge, 110-125.

Appendix: Beleidsdocumenten

- Bicknese, L. en J. Slot (2007) *De staat van de aandachtswijken. Geuzenveld-Slotermeer*. Amsterdam: Dienst Onderzoek en Statistiek (http://www.os.amsterdam.nl/assets/pdfs/2007_aandachtswijken_geuzenveldslotermeer.pdf).
- Bicknese, L., J. Slot en C. Hylkema (2007) *Probleemwijken in Amsterdam*. Amsterdam: Dienst Onderzoek en Statistiek (http://www.os.amsterdam.nl/pdf/2007_probleemwijken_amsterdam.pdf).

- Bicknese, L. en J. Slot (2009) *Staat van de aandachtswijken. 1-meting*. Amsterdam: Dienst Onderzoek en Statistiek (<http://www.amsterdam.nl/publish/pages/352189/staatvandeandachtswijken1-metingdefzondersamenvatting.pdf>).
- Bicknese, L. en J. Slot (2010) *Staat van de aandachtswijken. 2-meting*. Amsterdam: Dienst Onderzoek en Statistiek (<http://www.amsterdam.nl/publish/pages/352189/staatvandeandachtswijken2010.pdf>).
- Gemeente Amsterdam (2007) *Krachtige mensen, krachtige buurten, krachtige uitvoering* (www.rigo.nl/Portals/0/krachtigemensen.pdf).
- Gemeente Amsterdam (2008) *Charter Amsterdamse Wijkaanpak 2008-2018* (www.amsterdam.nl/publish/pages/374300/charter.pdf).
- Gemeente Amsterdam, Dienst Wonen, Zorg en Samenleven (2012) *Hervorming Stedelijke Vernieuwing. Voorstellen voor de kadernota 2013* (http://www.amsterdam.nl/publish/pages/476084/notitie_hervorming_stedelijke_vernieuwing_5_juni.pdf).
- Ministerie VROM (2007) *Actieplan Krachtwijken. Van Aandachtswijk naar Krachtwijk* (<http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/brochures/2007/07/01/actieplan-krachtwijk-van-aandachtswijk-naar-krachtwijk.html>).
- Oord, M. van der, R. Simsek en E. Jakobs (2010) *De staat van de wijk III. Geuzenveld-Slotermeer*. Amsterdam: Dienst Onderzoek en Statistiek (http://www.os.amsterdam.nl/nieuws/download/711/2010_svdw_geuzenveld_slotermeer.pdf).
- Rekenkamer Amsterdam (2008) *Monitoring Nieuw West. Eerste Rapportage* (http://www.rekenkamer.amsterdam.nl/wp-content/uploads/2013/04/monitor_nieuwwest_eerste_rapport_tekst.pdf).
- Rekenkamer Amsterdam (2009) *Monitoring Nieuw West. Tweede Rapportage* (http://www.rekenkamer.amsterdam.nl/wp-content/uploads/2013/04/monitor_nieuwwest_tweede_rapport_tekst.pdf).
- Stadsdeel Geuzenveld-Slotermeer (2007) *Buurtactieplan Slotermeer (Slotermeer Noord-oost en Zuid-west)* (<http://www.eukn.org/dsresource?objectid=167522&type=org>).
- Stadsdeel Geuzenveld-Slotermeer (2008) *Op volle kracht vooruit. Uitvoeringsprogramma Geuzenveld-Slotermeer* (<http://www.amsterdam.nl/publish/pages/352186/uitvoeringsprogrammageuzenveld-slotermeer.pdf>).
- Stadsdeel Geuzenveld-Slotermeer (2010a) *Vernieuwingsplan Slotermeer Noord* (<https://www.raadsinformatienieuwwest.nl/Documenten/Beantwoording-schriftelijke-vragen/vernieuwingsplan-slotermeer-noord-maart2010.pdf>).
- Stadsdeel Geuzenveld-Slotermeer (2010b) *Buurtuitvoeringsprogramma 2010. Geuzenveld-Slotermeer* (<http://www.amsterdam.nl/publish/pages/352186/buurtuitvoeringsprogrammageuzenveldslotermeer01032010.pdf>).
- Stadsdeel Nieuw-West (2013) *Jaarverslag 2012 van de gebiedsarrangementen voor de aandachtsgebieden van Nieuw-West* (http://www.nieuwwest.amsterdam.nl/publish/pages/563779/jaarverslag_gebiedsarrangementen_2012.pdf).
- Stadsdeel Nieuw-West (2014) *Gebiedsagenda Nieuw-west* (http://www.nieuwwest.amsterdam.nl/publish/pages/613927/gebiedsagenda_nieuw-west_1_juli_2014.pdf).